

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พลวัตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง : กรณีศึกษาบ้านพาลูกา ตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร” เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนสะท้อนถึงความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ สามารถสรุปผลการวิจัยและมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพลวัตในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง
2. เพื่อศึกษาสิทธิในการเข้าถึง และการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง

2. ระเบียบวิธีวิจัย

พื้นที่ที่ศึกษาคือ บ้านพาลูกา ตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงและมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากแม่น้ำโขงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.1 ผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยเลือกศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 3 กลุ่ม ดังนี้คือ

2.1.1 กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชน กลุ่มครู พระสงฆ์ จำ ซึ่งกลุ่มผู้รู้จะสามารถให้ข้อมูลในเชิงลึกและข้อมูลในภาพรวมของชุมชนในทุกๆด้านได้

2.1.2 กลุ่มสมาชิกในชุมชน ผู้วิจัยได้แบ่งสมาชิกในชุมชนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ชาวบ้านทั่วไปในชุมชนที่ใช้ทรัพยากรริมฝั่งแม่น้ำและทรัพยากรในแม่น้ำโขง และ 2) ชาวบ้านทั่วไปในชุมชนที่ใช้ทรัพยากรริมฝั่งแม่น้ำและทรัพยากรในแม่น้ำโขงและมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของบริษัทอุดตทราย กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะให้ข้อมูลที่สำคัญในเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และมุมมองทางด้านความเชื่อที่ส่งผลต่อการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย

2.1.3 บุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมเจ้าท่า ผู้ประกอบกิจการทำทราย ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องต่อการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากนี้ยังมี ชาวลาวที่ข้ามแม่น้ำโขงมาเพื่อติดต่อสัมพันธ์กับคนในชุมชน บุคคลภายนอกมีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนได้มีวิธีการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

หน่วยที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีอยู่ 2 ระดับคือระดับชุมชนและระดับครัวเรือน

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ซึ่งจะใช้ในการเก็บข้อมูลรายครัวเรือนและการใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview Guide) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในระดับชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยแนวทางการสัมภาษณ์ 3 แนวทาง คือ 1) แนวทางการสัมภาษณ์ผู้รู้ 2) แนวทางการสัมภาษณ์สมาชิกในชุมชน และ 3) แนวทางการสัมภาษณ์บุคคลภายนอก และการสังเกตการณ์ (Observation) ซึ่งประกอบไปด้วย การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม

2.4 การวิเคราะห์และการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลใน 2 ลักษณะคือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม ที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกต ซึ่งจะแบ่งเป็น 1) การวิเคราะห์ข้อมูลในสนาม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลไปพร้อมๆ กับการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูล 2) การวิเคราะห์ข้อมูลหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จ สำหรับการนำเสนอข้อมูลนั้นผู้วิจัยได้นำเสนอในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description)

3. สรุปผลการวิจัย

3.1 บริบทชุมชน

ผลการศึกษาบริบทชุมชน พบว่า ในส่วนของสภาพกายภาพนั้น บ้านพาลูกา เป็นชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำโขง ตั้งอยู่ตำบลชะโนด อำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร อยู่ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 18 กิโลเมตร เนื่องจากพื้นที่จังหวัดมุกดาหารเป็นที่ราบภูเขาจากทิศตะวันตกลาดเอียงมาทางทิศตะวันออกจนถึงแม่น้ำโขง ดังนั้นสภาพพื้นที่ของบ้านพาลูกาซึ่งเป็นบ้านที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำเหมาะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และทำการประมง สำหรับสภาพพื้นที่ของบ้านพาลูกานั้นแบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะคือ โดก นา บุ่ง ตลิ่ง และหาดทราย สำหรับโคกซึ่งถือว่าเป็นป่าชุมชนนั้นบ้านพาลูกาหมู่ 3 นั้นจะมีพื้นที่รับผิดชอบประมาณ 17 ไร่ ส่วนในพื้นที่หมู่ที่ 4 รับผิดชอบพื้นที่ป่าในโคกประมาณ

19 ไร่ นอกจากนี้ภายในป่าชุมชนยังมี “หอบู้ตา” ตั้งอยู่บริเวณริมห้วยยาง ซึ่งเป็นพื้นที่ซับน้ำ จะมีน้ำขังอยู่ตลอดเวลาและจะไหลลงสู่แม่น้ำโขงในที่สุด สำหรับที่นาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือนาลุ่มกับนาโคก ส่วนลักษณะพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่าบ่งนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ บ่งบนบกหรือป่าบ่งและบ่งไต้ น้ำ สำหรับป่าบ่งนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์หลายชนิด มีลักษณะของความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี ส่วนดลิ่งเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างบ่งและหาดทราย มีลักษณะลาดชัน มีสภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย บางแห่งเป็นดินเหนียว ชาวบ้านนิยมปลูกพืชที่เก็บเกี่ยวในระยะสั้นๆ จำพวกข้าวโพด มัน ถั่ว ฯลฯ ส่วนหาดทรายนั้นเมื่อถึงฤดูกาลน้ำลดในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงก็ลดลงเหลือให้เห็นเป็นหาดทรายยาวขนานไปกับหมู่บ้าน การใช้ประโยชน์จากป่าบ่ง ดลิ่งและหาดทรายนั้นได้แก่ การเก็บหาพืชผักและสัตว์ การใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูก การใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และการใช้เป็นสถานที่พักผ่อนและสันทนาการ

ถึงแม้ว่าชุมชนแห่งนี้จะมีสภาพพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน แต่ปัญหาในเรื่องความเสมอภาคของการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนนั้น กลับพบเห็นได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง และที่ดินริมฝั่งมากกว่าในแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ของชุมชน เนื่องจากอุปสรรคที่ชัดเจนที่แสดงให้เห็นว่ามีการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติไม่เท่าเทียม คือ การเข้ามาของธุรกิจดูดทราย ในขณะที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในชุมชน เช่น หนองน้ำ ป่าชุมชน นั้นยังเป็นแหล่งที่ชุมชนเองสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้อย่างเสมอภาค ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าแหล่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวชุมชนเป็นผู้มีสิทธิกำหนดในการเข้าถึงและการควบคุม

แม่น้ำโขงภายใต้บริบทชุมชนที่ศึกษานี้ เดิมทีชาวบ้านมักจะเรียกว่า “ห้วยไคร้” เนื่องจากแม่น้ำโขงมีลักษณะแคบและมีต้นไคร้เกิดขึ้นจำนวนมาก ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงต่างมีชีวิตผูกพันและพึ่งพาแม่น้ำโขงมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การไปมาหาสู่กับพี่น้องยังฝั่งตรงข้ามคือประเทศลาวนั้นค่อนข้างสะดวก สัตว์น้ำมีอยู่อย่างชุกชุมมาก มีความอุดมสมบูรณ์มากว่าในปัจจุบัน ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำโขงทั้งอุปโภคและบริโภค อีกทั้งแม่น้ำโขงยังมีความสำคัญในงานบุญประเพณีแข่งเรือที่จัดขึ้นทุกๆ ปีอีกด้วย นอกจากนี้ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์กันมาอย่างยาวนาน การถือครองที่ดินในบ้านพาลูกานั้น ในแต่ละครัวเรือนจะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินกันโดยเฉลี่ยประมาณ 15 ไร่ โดยแบ่งเป็นที่นาที่ปลูกข้าว และที่ทำสวน ส่วนที่ดินที่ติดกับดลิ่งนั้นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าที่โนบ่ง โดยเฉลี่ยแล้วจะมีที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงกันประมาณ 1-3 งาน แต่ไม่ได้มีกันทุกครอบครัว เพราะจะเป็นการสืบทอดที่ดินตามบรรพบุรุษที่เคยจับจองเอาไว้

ส่วนสภาพสังคมและเศรษฐกิจนั้น ชุมชนแห่งนี้เคยเป็นเมืองมาก่อน โดยก่อตั้งเป็นเมืองพาลูกาการภูมิ เป็นเมืองขึ้นของเมืองมุกดาหารเมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2409 โดยชาวบ้านอพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ปัจจุบันบ้านพาลูกาทั้งสองหมู่ มีจำนวนครัวเรือน 278 หลังคาเรือน มีประชากร 1,247 คน เป็นชาย 642 คน หญิง 605 คน อาชีพของชาวบ้านคือ

อาชีพทำการเกษตร เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ รองลงมาได้แก่ อาชีพกรรมกรก่อสร้าง ค้าขาย ส่วนอาชีพรับราชการ นั้นพบว่ามีน้อย นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีการรวมตัวกันในรูปแบบของกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มอาชีพในชุมชน และการรับจ้างเก็บหินกรวด นอกนั้นจะเป็นอาชีพรับจ้างในตัวเมืองมุกดาหาร เช่น รับจ้างก่อสร้างรายวัน รับจ้างเย็บผ้า และอาชีพการค้าขายของป่าที่ขนส่งเข้ามาจากฝั่งลาว สำหรับการหาปลาจากแม่น้ำโขงนั้นจะทำพอได้รับประทานในครัวเรือนเท่านั้น จะมีเหลือพอได้ขายบ้างเล็กน้อย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วหากได้ปริมาณปลามากๆ ชาวบ้านจะนำไปให้กับเพื่อนบ้านและจะนิยมทำปลาร้าไว้รับประทาน

สมาชิกในชุมชนแห่งนี้มีความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งจากในตัวหมู่บ้านเองและญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ฝั่งลาว ตลอดจนความสัมพันธ์ในการรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ความสัมพันธ์ทางสังคมกับพ่อค้าต่างถิ่นโดยเฉพาะการค้าขายพืชผลทางการเกษตร ความสัมพันธ์ทางสังคมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในภาคธุรกิจเอกชน ได้แก่ ผู้ที่ทำงานกับท่าทราย พ่อค้าคนกลางในการรับซื้อหินกรวด เป็นต้น

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนแล้ว ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งอยู่ในรูปของความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรู้สึกเคารพยำเกรงต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น การนับถือศาลปู่ตาที่สถิตอยู่บริเวณห้วยยาง อันเป็นห้วยที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง การแห่อุปคุต ในงานบุญพระเวส เป็นต้น

3.2 พลวัตการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง

3.2.1 ยุคการตั้งถิ่นฐาน (เริ่มตั้งถิ่นฐาน – พ.ศ. 2504)

การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในระยะแรกนั้น เลือกที่จะตั้งติดแหล่งน้ำทั้งแม่น้ำโขง ทั้งลำห้วยสาขา เพราะแหล่งน้ำคือแหล่งอาหารของคนในชุมชนนั่นเอง ในอดีตแม่น้ำโขงบริเวณบ้านพาลูกานั้นมีความแคบมาก ซึ่งชาวบ้านเรียกแม่น้ำโขงว่า “ห้วยไคร้” เนื่องจากมีต้นไคร้เป็นจำนวนมาก สภาพตลิ่งยังสูงกว่าปัจจุบัน และบริเวณหาดทรายนั้นจะเต็มไปด้วยทรายเงินทรายทองจำนวนมาก บ้านพาลูกาในอดีตเป็นหมู่บ้านเล็กๆ มีผู้คนอาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงในช่วงแรกประมาณ 15 หลังคาเรือน บ้านแต่ละหลังนั้นมีระยะห่างกันพอสมควรและตั้งอยู่ท่ามกลางป่าไม้และสวนผลไม้ของชาวบ้านหรือในบริเวณที่เรียกกันว่าบุง สภาพบริเวณป่าบุงป่าทามในสมัยนั้นอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณชนิดต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นเองและชาวบ้านปลูกเอาไว้ในพื้นที่ของตน นอกจากนี้ในพื้นที่ที่เป็นป่าไม้นั้นยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยสัตว์น้อยใหญ่เป็นจำนวนมาก

มีการคมนาคมขนส่งข้ามพรมแดนระหว่างสองฟากฝั่งนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่จำเป็นที่จะเข้าไปหาสู่กันเพราะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การข้ามไปมาหากันเพราะการค้าขายแลกเปลี่ยน เป็นต้น ซึ่งในการข้ามไปมาหากันของผู้คนทั้งสองฝั่งนั้นเป็นไปอย่างเปิดเผย

สามารถเดินทางได้ตลอดเวลา ชาวบ้านพาลูกามีเรือพายกันทั่วครัวเรือน โดยชาวบ้านพาลูกาที่มีสินค้าก็จะนำสินค้าไปขายให้กับผู้คนในฝั่งลาวที่เมืองสะหวันนะเขต สินค้าของชาวบ้านพาลูกาในขณะนั้นคือ ข้าว ผัก อ้อย กล้วย มะพร้าว ส้มโอ มะพร้าว ไข่ ผ้าย้อมสีธรรมชาติ เครื่องจักสานชนิดต่างๆ และชากลีบก็จะซื้อสินค้าจากสะหวันนะเขตกลับมาด้วยซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะเป็นสินค้าจำพวกของป่าต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์ สำหรับอัตราการซื้อขายแลกเปลี่ยนจะใช้วิธีการซื้อขายกันด้วยเงินกิบ นอกจากการซื้อขายกันแล้วการแลกเปลี่ยนยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องเช่นกัน

นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้ปลูกพืชอย่างอื่น เช่น ถั่ว ข้าวโพด พักทอง ตามตลิ่งไว้เพื่อบริโภค เนื่องจากดินในบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เพราะได้แร่ธาตุจากแม่น้ำโขงที่ขึ้นท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวบ้านจะสามารถปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำได้อย่างไม่จำกัดแล้ว แต่ปัญหาเรื่องข้าวนั้นก็ไม่ใช่เพียงพอต่อการบริโภคของแต่ละครัวเรือน ซึ่งอดีตครั้งหนึ่งชาวบ้านมีที่นาแต่มีข้าวไม่พอกินก็เนื่องมาจากชาวบ้านบางคนมีที่ที่เป็นป่าไม้และที่นา จึงทำให้พื้นที่ในการปลูกข้าวมีน้อยลงไปด้วย ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านบางคนถึงกับต้องถางป่าออกเพื่อทำเป็นที่ปลูกข้าวแทน ส่วนอาหารตามธรรมชาติอย่างเช่น สัตว์น้ำหรือพืชที่เกิดขึ้นเองนั้นก็ยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่ตามทุ่งในอดีตนั้นยังเป็นที่ที่ชาวบ้านใช้ในการขุดหาห้วยมัน หรือ ห้วยกล้วย เพื่อนำมากินแทนข้าว ดังนั้น “บุง” หรือป่าบุงถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหมายต่อชาวบ้านเป็นอย่างมาก ตั้งแต่อดีตที่เคยปลูกพืชยืนต้นหลายชนิดทั้งพืชที่รับประทานได้และพืชใช้สอย หลังจากที่ลาวได้รับเอกราชในปี พ.ศ. 2499 ชาวลาวกับชาวไทยมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกันบ่อยมาก สินค้าที่แลกเปลี่ยนกันมากที่สุดคืออาหาร เพราะชาวลาวผลิตข้าวไม่ค่อยพอกิน ดังนั้นสินค้าที่นำไปขายให้กับฝั่งลาวในยุคนี้คือ ข้าว เนื่องจากว่าชาวลาวจะนำเอาข้าวที่ผลิตได้ให้แก่วรัฐ คิดเป็น 2 ใน 3 ที่เหลืออีก 1 ส่วนนั้นจะเก็บเอาไว้บริโภคเอง ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวบ้านพาลูกาบางส่วนได้ค้าขายข้าวกระสอบกับฝั่งลาว ซึ่งการค้าขายแลกเปลี่ยนในช่วงนี้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการค้าขายข้ามพรมแดนของบ้านพาลูกาในยุคต่อๆ มา นอกจากทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านนำมารับประทาน นำมาใช้สอยหรือนำไปค้าขายแล้วทรัพยากรธรรมชาติที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างเช่น ขงป้าหายาก หรือแร่ธาตุอย่างทองคำ นั้นก็ได้ถูกนำไปเพื่อนำส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับส่วนกลาง

หลังจากที่เมืองพาลูกาถูกรุกรานโดยญวนในปี พ.ศ. 2442 และต่อมาได้เกิดโรคระบาดประชากรชาวเมืองพาลูกาถูกรุกรานโดยพายุพอกไปอยู่ที่อื่น เมื่อโรคระบาดสงบลง บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะปกติแต่สภาพทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไปป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น เนื่องจากเป็นช่วงของการฟื้นฟูสภาพบ้านเรือนและการอพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนเริ่มมีมากขึ้น จึงมีการตัดต้นไม้มาสร้างบ้านและถางทำเป็นที่ปลูกพืชไร่ หาดทรายทองเริ่มมีโคลนตมเข้ามาปะปนบ้างเนื่องจากน้ำโขงเซาะตลิ่งพังลงเรื่อยๆ ทุกปี แหล่งปลาในแม่น้ำโขงที่เคยมีชุกชุมตามแหล่งน้ำหาดทรายทองนั้น เริ่มจะไม่ชุกชุมเหมือนเดิม พืชพรรณไม้ที่มีอยู่เต็มบ้านเมืองในสมัยเมืองพาลูกา

กรรมิ ที่บรรพชนได้ปลูกไว้กินวันหมดไป เนื่องจากหมดสภาพตามอายุขัย ไม่มีผู้ใดปลูกเสริมทดแทน

ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบใหม่ แต่ชาวบ้านพาลูกาก็ดำรงชีวิตอยู่กับการพึ่งพิงธรรมชาติต่อไป จะแตกต่างจากสมัยเมื่อครั้งเป็นเมืองพาลูกากรรมิก็ตรงที่ชาวบ้านไม่ต้องเสียส่วยหรือต้องหาเครื่องราชบรรณาการให้กับเมืองมุกดาหาร เพราะฉะนั้นเวลาส่วนใหญ่ของชาวบ้านจึงหมดไปกับการทำนา ทำสวน วางจากการทำนาชาวบ้านที่เป็นผู้หญิงก็จะทอดผ้าใช้เองในครัวเรือน ผู้ชายก็จะจักสานเครื่องมือ เครื่องใช้ โดยใช้วัสดุจากท้องถิ่น

ส่วนการซื้อขายสินค้าต่อกันในชุมชนยังไม่จะมีให้เห็นก็เป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันถึงอย่างไรก็ตามแม้ว่าการแลกเปลี่ยนจะมีอยู่ในระดับชุมชน แต่ในช่วงที่ฝรั่งเศสปกครองลาวในครั้งนั้นทำให้สภาพเศรษฐกิจของสะหวันนะเขตเติบโตมากกว่าฝั่งมุกดาหารของไทยอย่างเห็นได้ชัด ทำให้การข้ามไปอีกฝั่งนอกจากจะไปมาหาสู่กันตามปกติฉันท์พี่น้องแล้วก็มักจะเป็นการข้ามไปเพื่อค้าขายโดยเฉพาะ

นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากหาดทราย ดิ่งและบึงซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะใช้ร่วมกัน ทั้งการเก็บหาพืชผัก หาลา ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ส่วนการหาลาในแม่น้ำโขงของชาวบ้านพาลูกาจะมีทั้งผู้ชายและผู้หญิง ความรู้หรือภูมิปัญญาในการหาลารวมไปถึงเรื่องการสืบทอดการผลิตเครื่องมือหาลา นั้นจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทั้งสิ้น การหาลาตามแม่น้ำโขงยังมีอยู่อย่างต่อเนื่องทุกๆ ปี ขึ้นอยู่กับฤดูกาลตามน้ำขึ้นน้ำลง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะออกหาลาตามแม่น้ำโขงในช่วงเดือนน้ำขึ้นใหม่ๆ คือตั้งแต่เดือน พฤษภาคม-มิถุนายน และช่วงน้ำลดใหม่ๆ คือประมาณเดือนพฤศจิกายน นอกจากนี้ในบางปีที่น้ำโขงเอ่อล้นท่วมขึ้นมาในบริเวณบึง ชาวบ้านยังสามารถหาลาโดยใช้ตุ้มมอง ในบริเวณดังกล่าวได้อีกด้วย ส่วนเครื่องมือหาลาที่ชาวบ้านตามริมฝั่งแม่น้ำโขงใช้โดยเฉพาะบ้านพาลูกาและชุมชนใกล้เคียง ที่พบได้ในยุคนี้แบ่งออกได้เป็น 9 ชนิด คือ ตุ้มหรือโทง มองหรืออวน ลาน ลอบ เบ็ด ขา ผีน้อยหรือเลื่อนอนกิน จั่น ช้อน การจัดวางเครื่องมือในแม่น้ำโขงเพื่อหาลาของชุมชน เป็นการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติส่วนรวมของชุมชนที่มีการจัดวางตำแหน่งเพื่อให้เครื่องมือดักปลาแต่ละชนิดของแต่ละครอบครัวได้มีสิทธิ์เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความเท่าเทียม แต่อย่างไรก็ตามเมื่อมีการการปักปันพรมแดนตามลำน้ำโขงเกิดขึ้นการหาลาของคนสองฝั่งก็เป็นไปด้วยความยากลำบากขึ้น

3.2.2 ยุคหมู่บ้านสีชมพูภายใต้แผนพัฒนา (พ.ศ. 2505 – พ.ศ.2528)

หลังจาก พ.ศ. 2504 ที่ได้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 นโยบายการพัฒนาประเทศจึงมุ่งไปสู่การพัฒนาด้าน การพัฒนาภาคอีสานเริ่มมีหน่วยงานหรือโครงการจากภาครัฐเข้ามาสู่ชุมชนเป็นระยะๆ โดยโครงการพัฒนาที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในขณะเดียวกันบ้านพาลูกาซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านที่อยู่ชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นได้กลายเป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ เนื่องจาก

กระแสการเข้ามาของคอมมิวนิสต์ ทางราชการเกรงว่าจะเกิดการกลายทางความคิดเป็นไปในลักษณะนั้น จึงมุ่งพัฒนาด้านต่างๆ ให้กับชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงหลายแห่ง ในขณะที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชอาณาจักรลาวเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในช่วงเวลานั้นการเดินทางไปมาหาสู่ของชาวบ้านสองฝั่งแม่น้ำโขงเป็นไปด้วยความยากลำบาก นอกจากนี้ยังพบว่ามักมีกฎหมายลงแม่น้ำโขงในช่วงเวลาหนึ่งอีกด้วย นอกจากนี้สืบเนื่องจากการที่บ้านพาลูกา เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของอดีตท่านผู้นำคนสำคัญของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในยุคนี้การเข้มงวดกวดขันเรื่องการเดินทางข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาวนั้นยังมีความลำบากมากยิ่งขึ้น รวมทั้งชุมชนแห่งนี้ยังได้ถูกเพ่งเล็งจากทางรัฐบาลไทย ด้วยทางรัฐบาลไทยเกรงว่าหมู่บ้านแห่งนี้จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ เนื่องจากมีความสนิทสนมกับเครือข่ายทางฝั่งลาว โดยเฉพาะท่านผู้นำคนสำคัญนี้

สำหรับเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของยุคนี้สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) การเข้มงวดกวดขันต่อการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในภาคอีสาน รัฐบาลไทยจึงพยายามให้ความสนใจที่จะพัฒนาภาคอีสานในทุกๆ ด้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรณีหมู่บ้านพาลูกานั้นได้ถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ เนื่องจากทางการเกรงว่าชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งนี้จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ ด้วยความเป็นญาติพี่น้องสืบเชื้อสายเดียวกันกับอดีตท่านผู้นำคนสำคัญของลาวในขณะนั้น ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขงเป็นไปได้อย่างยากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาในการเข้าถึงและพื้นที่ในการเข้าถึง แต่ในขณะเดียวกันการเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้กลับได้รับความร่วมมือจากญาติพี่น้องทางฝั่งลาวเป็นอย่างดี 2) ในยุคนี้ที่มีการควบคุมคนไม่ให้ลงน้ำโขงของหน่วยเรือรักษาความสงบเรียบร้อยตามลำน้ำโขงนั้น ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาปลาได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะตอนกลางคืนส่วนใหญ่จะเป็นปลาตัวใหญ่ ดังนั้นหากไม่สามารถออกหาปลาหรือไปวางเครื่องมือดักปลาในช่วงกลางคืนได้ ความจำเป็นที่จะต้องเลือกเอาปลาที่ตัวเล็กๆ ในตอนกลางวันไปขายหรือนำไปบริโภคก็ย่อมมีมากขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลให้ปลาตัวเล็กๆ ไม่มีโอกาสได้เติบโตเพื่อขยายพันธุ์ต่อไป 3) การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการหาปลา การผลิตเครื่องมือในการหาปลามีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรในแม่น้ำโขง กล่าวคือ ในยุคนี้เข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นการเติบโตด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ดังนั้นโครงการพัฒนาต่างๆ จึงได้เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการผลิตแบบพอเพียงเพื่อการยังชีพเป็นการผลิตเพื่อค้าขายมากขึ้น เครื่องมือหาปลาจึงได้ถูกปรับเปลี่ยนให้สามารถดักปลาได้จำนวนมากขึ้น ประกอบกับคนมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่จำนวนปลาลดลงเรื่อยๆ เช่นเดียวกัน ดังนั้นเครื่องมือที่ดักปลาได้น้อยชาวบ้านจึงค่อยๆ เลิกใช้ไปเมื่อเครื่องมือแบบเก่าที่ต้องอาศัยประสบการณ์หรือภูมิปัญญาในการหาปลาเลิกใช้ไป การถ่ายทอดประสบการณ์ วิธีการ ภูมิปัญญาในการหาปลาจึงได้ค่อยๆ เลือนหายไปเช่นกัน และ 4) รัฐบาลได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งได้แก่ การประกาศพื้นที่ป่าสงวน การสร้างฝายน้ำล้นเพื่อการเกษตร การสูบน้ำตามโครงการสูบน้ำด้วยพลังงาน

ไฟฟ้า รวมไปถึงระบบสาธารณูปโภคอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยที่รัฐมีความต้องการที่จะเข้ามาควบคุมดูแลพื้นที่สาธารณะประโยชน์โดยผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ เหล่านี้

3.2.3 ยุคการให้สัมปทานดูดทราย (พ.ศ. 2529 – ปัจจุบัน)

ในยุคการสัมปทานดูดทรายนี้เป็นช่วงเวลาที่ยุคคลองนอกเริ่มเข้ามาร่วมใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนมากขึ้น อันเนื่องมาจากกระแสการพัฒนาที่กระจายครอบคลุมไปทั่วทุกภูมิภาค ทำให้การดูดทราย ซึ่งถือเป็นธุรกิจที่ตอบสนองต่อการเจริญเติบโตของการพัฒนาเศรษฐกิจ และเป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรทรายในจำนวนมหาศาล บ้านพาลูกาเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีศักยภาพเหมาะกับการดำเนินธุรกิจดูดทราย จุดเริ่มของการเข้ามาของบริษัทดูดทรายนั้นเริ่มจากที่มีการแบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ในปี พ.ศ. 2525 เนื่องจากสภาพชุมชนที่ขยายเติบโตขึ้น ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2529 ได้มีบริษัทเอกชนเข้ามาดำเนินการดูดทรายในบริเวณท้ายหมู่บ้าน (หมู่ 4) แต่การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติยังคงใช้ร่วมกันอยู่โดยในครั้งนั้นบริษัทเอกชนได้ติดต่อขอซื้อที่ดินที่อยู่ติดริมแม่น้ำโขงของชาวบ้าน จำนวน 1 ไร่และเช่าที่ดินบริเวณใกล้เคียงเพื่อใช้เป็นพื้นที่ขึ้นลงของรถขนทราย โดยติดต่อผ่านทางผู้ใหญ่บ้านอย่างเดียวซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีมติจากชาวบ้านทั้ง 2 หมู่ให้ค่าชดเชยที่ได้จากการอนุญาตให้ดูดทรายนั้นต้องนำเข้าบำรุงวัด ซึ่งหลังจากนั้นท่าทรายก็ได้ดำเนินการดูดทรายบริเวณหมู่ 4 ต่อเนื่องมา 4-5 ปี

นอกจากนี้การแบ่งการปกครองหมู่บ้านเป็น 2 หมู่ นั้น มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้กล่าวคือ จากอดีตที่ยังไม่ได้แบ่งการปกครองนั้น ชาวบ้านยังไม่ได้มีการแบ่งป่า แบ่งแม่น้ำกันดูแล จะใช้วิธีการดูแลรักษาป่าและแม่น้ำร่วมกัน ต่อมาเมื่อมีการแบ่งการปกครองกันเกิดขึ้นเป็น 2 หมู่ ป่าชุมชนได้ถูกแบ่งออกเป็นป่าของหมู่เหนือและป่าของหมู่ใต้ แบ่งหน้าที่กันใช้ประโยชน์ ดูแล ฝักรักษา จึงทำให้ป่าของชุมชนได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนคือป่าช้าและป่าที่ใช้ประโยชน์ ในทั้งสองหมู่ ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้บริเวณป่าชุมชนของบ้านพาลูกา ยังคงอุดมสมบูรณ์ก่อเกิดน้ำซับหรือพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณห้วยยาง ห้วยต่มนก ที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง สำหรับการแบ่งพื้นที่แม่น้ำกันดูแล ใช้ประโยชน์นั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างยืดหยุ่น ไม่ตายตัวเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อเกิดการแบ่งการปกครองหมู่บ้าน ทำให้ระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้นถูกแบ่งตามไปด้วย ความเป็นเจ้าของในทรัพยากรนั้นจึงถูกกำหนดโดยระบบการปกครองของแต่ละหมู่ ดังเช่นการตัดสินใจอนุญาตให้บริษัทเอกชนได้เข้ามาดำเนินการดูดทราย ซึ่งในระยะแรกนั้นความเป็นเจ้าของในทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีอยู่ร่วมกัน ถึงแม้ว่าทรายที่บริษัทขอสัมปทานนั้นจะอยู่น่านน้ำของหมู่ใดก็ตาม ในกระบวนการตัดสินใจจึงมีการปรึกษาร่วมกันทั้งสองหมู่ แต่ในระยะต่อมาของการต่อสัญญาทำสัมปทานนั้น ความรู้สึกเป็นเจ้าของในทรัพยากรธรรมชาติได้แปร

เปลี่ยนไป ชาวบ้านได้แบ่งแยกกันอย่างชัดเจนเพื่อตัดสินใจให้บริษัททำสัมปทาน ดังนั้น การต่อสัญญาให้บริษัทเข้ามาทำสัมปทานดูตลายนั่น จึงเป็นเรื่องของหมู่ใดหมู่หนึ่งนับตั้งแต่นั้นมา และได้ส่งผลให้เกิดการตัดสินใจของชุมชนในการรับเอาการสัมปทานเข้ามาจนเกิดปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน

3.3 สิทธิในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้น เกี่ยวข้องกับการมองเห็นสิทธิในมุมมองที่แตกต่างกันออกไป ในขณะที่เดียวกันการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาตินั้นก็ได้เกี่ยวพันกับการใช้สิทธิของปัจเจกโดยผ่านกระบวนการทางกฎหมาย ซึ่งถือว่ารัฐมีส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรในครั้งนี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการอธิบายถึงสิทธิในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้น จะต้องพิจารณาถึงสิทธิชุมชน สิทธิปัจเจกและสิทธิของรัฐ ในประเด็นดังต่อไปนี้

1) สิทธิเชิงซ้อนระหว่างสิทธิส่วนรวมกับสิทธิปัจเจก

ชาวบ้านมีข้อตกลงร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการจากการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในการเพาะปลูกในช่วงฤดูที่น้ำลดและมีการสืบทอดความเป็นเจ้าของตามบรรพบุรุษ เป็นการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในลักษณะของสิทธิเชิงซ้อนในพื้นที่เดียวกัน โดยในบางช่วงฤดูกาลชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์โดยการเก็บพืชผักธรรมชาติ หรือการหาแมลงต่างๆ ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงได้ถ้าเจ้าของที่ไม่เพาะปลูกพืชอะไร ชาวบ้านเองก็ได้รับรู้โดยทั่วกันว่าหากขณะนั้นพื้นที่ของบุคคลใดมีการปลูกพืชหรือใช้ประโยชน์จากพื้นที่นั้นอยู่ คนอื่นๆ ในชุมชนก็ไม่ควรที่จะเข้าไปเลี้ยงสัตว์หรือเข้าไปเก็บพืชผักที่เจ้าของที่ปลูกไว้ขายหรือรับประทาน

2) สิทธิเชิงซ้อนระหว่างสิทธิของรัฐ เอกชนและชุมชน

- รัฐและหน่วยงานภายนอกได้สร้างความไม่มั่นใจในเรื่องของสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดกับชุมชนในทางอ้อม โดยมุมมองของรัฐนั้น รัฐมองว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นจะต้องให้รัฐเป็นผู้ดูแลตามกฎหมาย โดยเริ่มจากการออกเอกสารสิทธิ เพื่อแยกแยะว่าที่ดินส่วนใดเป็นของรัฐ ส่วนใดเป็นของบุคคล ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของบริษัทเอกชนเป็นไปด้วยความถูกต้องตามกฎหมาย การที่รัฐออกกฎหมายหรือกติกา ต่อทรัพยากรใด ทรัพยากรชนิดนั้นๆ ก็เป็นของรัฐทันที ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านรับรู้มาตลอด

- สิทธิในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นสิทธิเชิงซ้อน กล่าวคือ แม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่มีความกว้างใหญ่สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนได้อย่างมากมาย รัฐแต่ละรัฐที่อยู่ริมฝั่งนั้นมีสิทธิที่จะสามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำนี้ได้โดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อผู้ที่อยู่ท้ายน้ำ ชุมชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำก็มีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากแม่น้ำตามสิทธิธรรมชาติที่พึงมี แม้แต่ในปัจจุบันที่มีการสัมปทานดูตลายในแม่น้ำโขงก็สามารถทำได้ด้วยสิทธิอันชอบธรรมตามกฎหมาย แม่น้ำโขงจึงเป็นแหล่งรวมของสิทธิในระดับต่างๆ เข้าไว้

ด้วยกัน แต่สิทธิในการเข้าถึงและการควบคุมนั้นมีไม่เท่ากัน เช่น รัฐเป็นผู้ที่ออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุญาตดูทราย แต่รัฐก็ไม่สามารถที่จะควบคุมการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของการดูทรายได้ ในขณะที่ชาวบ้านไม่สามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรในปริมาณมากมายอย่างนั้นได้ แต่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนก็มีอำนาจในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านการยึดถือประเพณี พิธีกรรม มีวัฒนธรรมชุมชน ที่ช่วยให้คนในชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาได้ ในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียง

- “การหาอยู่หากิน” เป็นสิทธิชุมชน ซึ่งในอดีตนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านตามชนบทจะผูกพันอยู่กับการหาอยู่หากินตามธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถเข้าถึงทรัพยากรทุกอย่างของชุมชนด้วยความเสมอภาคและเท่าเทียม นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีรูปแบบในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างลงตัว โดยการนำความเชื่อ จารีต วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนมาเป็นตัวกำกับ ควบคุม และเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ

3) พลวัตของสิทธิชุมชน

สิทธิชุมชนเป็นสิ่งที่มียุ่อยู่กับชุมชนมายาวนานแล้ว โดยการแสดงออกผ่านความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน ความไม่มั่นใจในสิทธิชุมชนเริ่มขึ้นมาจากการโอนอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐส่วนกลางไปที่องค์การบริหารส่วนตำบลในการขออนุญาตสัมปทานดูทราย ซึ่งเน้นให้ชาวบ้านรับรู้เรื่องสิทธิเพียงสองด้านนั้นคือสิทธิของรัฐและของเอกชน ส่งผลให้เกิดการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติภายใต้บริบทของชุมชนอย่างกว้างขวาง เกิดความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ จนกระทั่งชุมชนเองต้องปรับวิธีการตอบโต้โดยอาศัยประวัติศาสตร์ชุมชนของตนเอง

3.3.1 สิทธิการเข้าถึง การควบคุม และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติริมฝั่งแม่น้ำโขง

3.3.1.1 กฎหมาย : ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่เป็นทางการ

ลักษณะพื้นที่หาดทราย ดิ่งและบ่ง(บางส่วน) ถือว่าเป็นพื้นที่สาธารณะหรือที่สาธารณประโยชน์ ที่ไม่ว่าผู้ใดก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ ทั้งจากการเข้ามาใช้ประโยชน์ในระดับชาวบ้านเพื่อการยังชีพ และเอกชนเพื่อธุรกิจ แต่จะมีความแตกต่างกันตรงที่เอกชนจะต้องขออนุญาตจากรัฐในการใช้ที่ดินริมฝั่งเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เช่น การดูทราย ตามการให้นิยามความหมาย “ที่สาธารณประโยชน์” ของกรมที่ดิน การเข้าถึงทรัพยากรทรายของท่าทรายจึงอาศัยข้อตกลงอย่างเป็นทางการนี้ เป็นช่องทางในการครอบครองที่ดินโดยเริ่มจากการเช่าที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงของชาวบ้าน และต่อมาก็ได้มีการซื้อที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงมาเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง หรือแม้กระทั่งการถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยใช้ช่องทางกฎหมายจากคนในชุมชนถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ให้กับคนภายนอกโดยการซื้อขายหรือเช่าหรือการสืบทอดมรดกที่ดินที่เกิดจากการแต่งงานกับคนภายนอกชุมชน ซึ่งต่อไปจะส่งผลให้ที่ดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงในชุมชนกลายเป็น

ของคนภายนอกมากขึ้นและง่ายขึ้น เพราะที่ดินที่ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์โดยคนในชุมชน จะถูกขายได้ง่ายกว่า

3.3.1.2 กฎของชุมชน : ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่ไม่เป็น

ทางการ

ที่ดินในบริเวณป่าบุงหรือ “บุง” นั้นจะมีอยู่ 2 ช่วง คือ บุงข้างบนและบุงข้างใต้ บุงข้างบนจะเป็นที่ดินที่มีโฉนดการถือครองกรรมสิทธิ์ของชาวบ้าน ส่วนบุงข้างใต้นั้นจะเป็นที่ดินที่ไม่มีโฉนดติดกับตลิ่ง ซึ่งถือเป็นที่ดินในกรรมสิทธิ์ของรัฐ แต่การปลูกพืชของชาวบ้านนั้นมักจะปลูกในบริเวณบุงของตนเองแล้วเลยออกไปในที่ดินบริเวณของรัฐ ตามการสืบทอดของชาวบ้านที่มีการสืบทอดที่ดินตั้งแต่บรรพบุรุษ กล่าวคือ หากที่ดินของรัฐอยู่ติดที่ดินของใคร คนนั้นก็จะมีสิทธิ์ที่จะปลูกพืชในที่ดินของรัฐ และสามารถปลูกเลยเข้าไปจนถึงพื้นที่ตลิ่งได้ โดยชาวบ้านจะรู้จักกันเองภายในหมู่บ้าน แต่จะมีที่ดินของรัฐบางแห่งที่มีชาวบ้านจับจองเอาไว้ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ถึงแม้จะติดกับที่ดินของใครคนนั้นก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะปลูกพืชได้ โดยการปลูกต้นไม้ไว้เป็นเขตแดนเพื่อจดจำได้ง่าย วิธีการสืบทอดมรดกที่ดินดังกล่าวนี้ บางครั้งก็ไม่จำเป็นว่าที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ได้รับการสืบทอดนั้นจะต้องติดกับที่ดินของตนเองเสมอไป เนื่องจากจะยึดถือตามที่บรรพบุรุษให้ไว้ ซึ่งบางคนอาจมีที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงติดกับที่ของคนอื่น โดยที่ผู้นั้นไม่สามารถปลูกพืชในที่ดินริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นได้ นอกจากเจ้าของจะให้เช่าหรืออนุญาตตามแต่จะตกลงกัน

สำหรับข้อตกลงในการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติตามบุง ตลิ่งและหาดทรายนั้น ชาวบ้านจะสามารถใช้ประโยชน์หรือเก็บพืชผัก ขุดหาแมลงจากพื้นที่ดังกล่าวได้เลยโดยไม่ต้องขออนุญาตจากใครเพราะเป็นที่สาธารณะ เว้นแต่พืชผักที่เจ้าของที่ดินปลูกเอาไว้ตามบุงเท่านั้นที่ไม่สามารถเอาได้ ในช่วงน้ำโขงเอ่อล้นตลิ่งจนทำให้หน้าท่วมบุงนั้นชาวบ้านมักจะออกมาหาปลาตามบริเวณบุง นอกจากนี้ป่าไม้ที่เกิดขึ้นในบริเวณบุงนั้นยังสามารถเป็นที่ยอยู่อาศัยของปลาได้เป็นอย่างดี

3.3.2 สิทธิการเข้าถึง การควบคุมและการใช้ประโยชน์จาก

ทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง

3.3.2.1 ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่เป็นทางการและไม่เป็น

ทางการ

ก. กฎหมาย : ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่เป็นทางการ

สำหรับการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงโดยใช้ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่เป็นทางการนั้น ได้แก่ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดูตราชาย ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรตราชายของท่าทรายนั้น พบว่า การเข้ามาสัมปทานมีเงื่อนไขที่ค้นพบดังต่อไปนี้

การขอสัมปทานดูตราชายภายใต้บริบทชุมชน พบว่า การที่ทำตราชายจะเข้ามาสัมปทานดูตราชายในพื้นที่ได้นั้น ต้องผ่านความเห็นชอบจากชาวบ้านส่วนใหญ่เสียก่อน มีการติดต่อเจรจาผ่านคณะบุคคลแต่ละฝ่าย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการเมืองบ้าง ผลประโยชน์บ้าง

ดังนั้นเพื่อให้การขออนุญาตเป็นไปด้วยดี ส่วนใหญ่ทำทนายจึงติดต่อกับกลุ่มผู้นำเพื่อให้ช่วยเจรจา นอกจากนี้ในทางปฏิบัติแล้วทางทำทนายได้มีการดำเนินเรื่องขออนุญาตสัมปทาน โดยต้องได้รับความเห็นชอบจากมติของชาวบ้านโดยผ่านการอนุมัติจากองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งโดยในระดับชุมชนการตัดสินใจที่จะรับเอาการสัมปทานนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของทุกคนที่อยู่ในชุมชน ซึ่งชาวบ้านในแต่ละกลุ่มนั้นมีการตัดสินใจที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1) กลุ่มคนที่เห็นด้วยต่อการเข้ามาของทำทนาย ได้แก่ กลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่ใช่เป็นทางการ และชาวบ้านที่มีที่ดินติดริมแม่น้ำโขง ซึ่งเอื้อต่อการทำกิจการดูดทราย ไม่ว่าจะเป็นให้เช่าเพื่อใช้เป็นเส้นทางให้รถขนทรายวิ่งผ่าน หรือแม้แต่ให้เช่าเพื่อวางกองหินทราย ในส่วนเรื่องของผู้นำ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการจะมีส่วนในการตัดสินใจมาก ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะค่อนข้างเชื่อถือในตัวของผู้ที่ไม่เป็นทางการนี้อยู่แล้ว

2) กลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการเข้ามาของทำทนาย ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีที่ดินติดริมแม่น้ำโขง แต่ที่ดินของตนนั้นไม่เอื้อต่อการทำกิจการดูดทราย กลุ่มคนเหล่านี้ไม่เห็นด้วยกับการทำกิจการดูดทราย เพราะนอกจากจะไม่ได้รับค่าเช่าที่เหมือนคนอื่น ๆ แล้ว ยังเกรงว่าการดูดทรายจะมีส่วนที่ทำให้ที่ดินของตนเองทรุด หรือเกิดตลิ่งพัง นอกจากนี้ยังเกิดเสียงดังรบกวน ซึ่งบางคนไม่ได้รับค่าเสียงดังรบกวน เนื่องจากบ้านของตนนั้นไม่อยู่ติดทางที่รถขนทรายวิ่งผ่าน

3) กลุ่มผู้ที่ทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการดูดทราย นั่นก็คือ กลุ่มที่มีที่ดินที่ไม่อยู่ติดริมแม่น้ำโขง ซึ่งบางส่วนนั้นมีที่ดินอยู่ติดถนน รพช. ออกไป คนที่เห็นด้วยกับการดูดทรายนั้นบางก็ว่า ตนเองไม่ได้รับความเดือดร้อนจากการทำสัมปทานเลยไม่ต้องกลัวว่าที่ดินของตนเองจะทรุด และยังได้รับการเฉลี่ยจากค่าสัมปทานด้วย ในเรื่องนี้ยังมีบางคนถึงกับย้ายบ้านจากหมู่ 3 มาที่หมู่ 4 เพื่อจะได้รับค่าสัมปทานด้วย ส่วนคนที่ไม่เห็นด้วยนั้น บอกว่าถึงแม้ว่าบ้านหรือที่ดินของตนเองจะไม่ได้อยู่ติดริมแม่น้ำโขง แต่ตนเองและคนในครอบครัวก็อาศัยแม่น้ำโขงในการทำมาหากิน เช่น การหาปลา การปลูกผักตามริมตลิ่ง เป็นต้น

4) กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการดูดทรายอีกกลุ่มคือ กลุ่มนักวิชาการในชุมชน เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้และเล็งเห็นถึงปัญหาจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

การขอสัมปทานดูดทรายภายใต้ขั้นตอนตามกฎหมาย พบว่า การยื่นเรื่องเพื่อขออนุญาตดูดทรายนั้นมีขั้นตอนตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมเจ้าท่า กรมโรงงานอุตสาหกรรม กรมที่ดิน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนสำคัญและเป็นช่องทางที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้อย่างเต็มที่

ข. ข้อตกลงของชุมชน : ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่ไม่เป็น

ทางการ

ข.1 ข้อตกลงกับบริษัทดูตทราย

- ข้อตกลงทางตรง

สำหรับการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงโดยใช้ข้อตกลงในลักษณะกฎระเบียบที่ไม่เป็นทางการนั้น พบว่า ชาวบ้านได้กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเองเพื่อเป็นการควบคุม การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนจากบุคคลภายนอก โดยเฉพาะการดูตทราย และการหาปลา สำหรับทำทรายนั้นได้มีการช่วยเหลือด้านงบประมาณหรือสิ่งของของทำทราย ที่มีต่องานบุญประเพณีต่างๆ ในชุมชน การทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพเสริม ซึ่งเป็นข้อตกลงของชาวบ้านกับทำทรายและทำทรายก็ได้ถือปฏิบัติต่อเนื่องมาทุกปี

- ข้อตกลงทางอ้อมที่ผ่านกระบวนการตอบโต้

โดยใช้ประวัติศาสตร์ของชุมชน

การยกเอาประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีความสำคัญในด้านคุณค่าทางโบราณสถานมาเป็นข้ออ้างไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้หลักการชูประเด็นด้านความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เคยเป็นเมืองเก่า โดยผลิตซ้ำในการสร้างอนุสรณ์สถานเมืองพาลูกาการภูมิ ซึ่งถือว่าเป็นการให้คุณค่า ให้ความหมายแก่พื้นที่สาธารณะ ทั้งยังเป็นการตอบโต้ ต่อรองกับการทำสัมปทานดูตทราย สิ่งเหล่านี้จึงถือว่าเป็นการนำเอาสิทธิชุมชนมาใช้ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

ข.2 ข้อตกลงในเรื่องการหาปลา

- การช่าวลวงกับข้อตกลงในเรื่องการหาปลาของ

ชุมชนสองฝั่งโขง

สำหรับในเรื่องของการหาปลา ชุมชนได้กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับจัดระเบียบการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ โดยข้อกำหนดที่นำมาใช้นั้นเกิดขึ้นจากการยอมรับของคนในชุมชนซึ่งมีความยืดหยุ่นตามความเหมาะสม ซึ่งได้แก่ การช่าวลวง ถือเป็นส่วนสัมพันธ์ของสิทธิชุมชน ที่ไม่ได้กำหนดตายตัวว่าจะต้องเป็นของหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น หากแต่เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากกลุ่มคนที่มีกิจกรรมร่วมกัน ใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะด้วยวัตถุประสงค์อันเดียวกัน ซึ่งต่างคนก็ต่างมาจากหลายที่ เพราะฉะนั้นการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติโดยวิธีการช่าวลวง จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้เห็นสิทธิชุมชนได้เด่นชัดขึ้น เข้าข่ายที่ว่า ผู้ใดมาช่าวลวง ผู้นั้นจึงจะมีสิทธิในการไหลมองหาปลา

- การเข้าคิวไหลมองกับข้อตกลงของคนหาปลาใน

ชุมชน

การเข้าคิวไหลมอง เป็นการจัดระเบียบให้กับจำนวนคนที่ต้องการหาปลา ซึ่งมีเพิ่มขึ้นมากกว่าอดีต ในขณะที่ปลามีจำนวนลดลงทั้งชนิดและปริมาณ ชาวบ้านจึงได้กำหนดระเบียบใน

การหาปลาต่อกันเองขึ้นมา การเข้าคิวเพื่อ “ไหลมอง” เป็นวิธีการที่ชาวบ้านตกลงกันในหมู่พวกที่มาหาปลาด้วยกัน เนื่องจากไม่สามารถที่จะไหลมองพร้อมกันได้ เพราะการไหลมองของแต่ละคนนั้นจะต้องอาศัยพื้นที่ของแม่น้ำมากพอสมควร โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งที่ทุกครอบครัวมักนิยมหาปลาด้วยวิธีการไหลมอง ประกอบกับจำนวนผู้หาปลามีมากทั้งคนในและนอกพื้นที่ ดังนั้นชาวบ้านจึงจำเป็นต้องจัดลำดับในการไหลมองอย่างเป็นธรรม เป็นการจัดการพื้นที่สาธารณะร่วมกัน ซึ่งถือว่าบริเวณที่สามารถไหลมองได้นั้น ชาวบ้านเรียกกันว่า “ลวงปลา” ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความหมายอย่างยิ่งต่อการหาปลา เพราะเป็นที่ที่ปลาชุกชุมกว่าแห่งอื่น ลวงปลาของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงโดยเฉพาะบ้านพาลูกาและบ้านใกล้เคียงจึงมีอยู่ไม่กี่แห่ง ถือเป็นของสาธารณะ ดังนั้นหากทุกคนต้องการหาปลาจากลวงปลานี้แล้ว ก็จะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาของชุมชน

3.3.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

สำหรับการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงโดยใช้ข้อตกลงในลักษณะของความเชื่อนั้น เป็นการให้ความหมายกับพื้นที่สาธารณะ หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ โดยได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวมาจากบรรพบุรุษ ประกอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ซึ่งถือว่าการตอกย้ำความเชื่อนี้ให้ยังคงมีอยู่จนถึงทุกวันนี้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. “เมืองโบราณ” ความเชื่อเกี่ยวกับการควบคุมการใช้ทรัพยากร

ธรรมชาติ

ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นเมืองโบราณ โดยเฉพาะในชุมชนแห่งนี้ซึ่งเป็นชุมชนโบราณบ้านเรือน วัด ถูกลำน้ำโขงเซาะจมหายไปใต้น้ำแล้วซ้ำเล่า โดยเชื่อว่าได้น้ำนั้นเป็นเมืองเก่า ความเชื่อเหล่านี้ได้ทำให้บริเวณที่เป็นเกาะแก่งหรือคูหินใต้น้ำ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุมมากนั้น กลายเป็นสถานที่ที่คนไม่กล้าเข้าไปแตะต้องมากนัก โดยเชื่อว่าถ้าจะต้องไปหาปลาหรืองมหอยในบริเวณนั้นต้องมีการขอก่อน โดยการบอกกล่าว ซึ่งถือว่าการเคารพสถานที่ นอกจากนี้นี้ยังถือว่าความเชื่อดังกล่าวได้มีส่วนในการควบคุมคนภายนอกไม่ให้เข้ามาหาปลาบริเวณดังกล่าวโดยที่ไม่รู้บริบทความเป็นไปของสถานที่ด้วย

ข. ความเชื่อพญานาคกับความยำเกรงในการเข้าถึงทรัพยากร

ธรรมชาติ

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคนั้นชาวบ้านเล่าว่ามีคนเคยเห็นงูใหญ่สีดำ ลำตัวยาวเท่าต้นตาล ลอยอยู่เหนือน้ำโขง ว่ายทวนน้ำไปมา ชาวบ้านเชื่อนั่นคือพญานาค ผู้ปกป้องรักษาน้ำโขง ชาวบ้านจะละเมิด และกระทำผิดต่อแม่น้ำไม่ได้ เช่น การบ้วนน้ำลายหรือปัสสาวะลงในแม่น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพญานาคไม่ว่าจะเป็นเรื่องพระพุทธรูปที่จมอยู่ใต้น้ำโขง เรื่องคันกกแดงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาค สิ่งเหล่านี้ได้

ตอกย้ำให้คนในชุมชนได้ตระหนักว่าแม่น้ำโขงเป็นสถานที่ที่สถิตยของอำนาจเหนือธรรมชาติ การจะกระทำอันใดต่อแม่น้ำโขงก็ต้องบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้เสียก่อน

ค. “ผีปู้ตา” : ความเชื่อในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ในหมู่บ้านพาลูกาทั้ง 2 หมู่จะมีความเชื่อเรื่องปู้ตา อยู่ 3 แห่งด้วยกันคือ 1) ศาลปู้ตา ศรีสว่างวงศ์หรือหนองนางขาว จะอยู่ประจำที่หมู่เหนือ 2) ศาลปู้ตาป่อง อยู่ที่หมู่ใต้ และ 3) เจ้าปู้ตา ที่สถิตอยู่ที่เรือคำแสงเพชร ซึ่งเป็นเรือประจำหมู่บ้านทั้งสองที่ใช้ในการแข่งเรือประจำปี ซึ่งชาวบ้านจะเชื่อว่าปู้ตาทั้งสามจะช่วยกันดูแลปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนให้อยู่รอดปลอดภัย โดยเชื่อว่าปู้ศรีสว่างวงศ์ ซึ่งเป็นศาลปู้ตาของหมู่เหนือและตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงจะช่วยดูแลทางน้ำ ส่วนเจ้าปู้ป่องนั้นเป็นศาลปู้ตาที่อยู่ในป่าชุมชนของหมู่ใต้ ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเจ้าปู้ป่องจะปกป้องรักษาป่าต้นน้ำลำธาร และเจ้าปู้ด่าจะทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนทางน้ำด้วยเช่นกัน ซึ่งจากความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เกิดการควบคุมไม่ให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นแหล่งสถิตยของศาลปู้ตา ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการผลิตซ้ำด้านความเชื่อต่อผีปู้ตาโดยผ่านพิธีกรรม ซึ่งก็คือการ “บะ” เป็นการบอกกล่าวกับเจ้าที่เจ้าทางหรือศาลปู้ตาว่าขอให้ดำเนินกิจการดูดยุทธประสพผลสำเร็จ เป็นสิ่งที่ทางทำทนายปฏิบัติก่อนการดำเนินการดูดยุทธในแต่ละปี โดยนัยแล้วน่าจะหมายถึงการทำให้ชาวบ้านยอมรับว่าทางทำทนายได้มีการบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะช่วยสร้างความอุ่นใจให้กับชาวบ้าน คล้าย ๆ กับเป็นการรับประกันว่าจะไม่เกิดเรื่องเลวร้ายอันเนื่องมาจากการดูดยุทธขึ้น

4. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย มีดังต่อไปนี้

4.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

4.1.1 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม การมองทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจมากเกินไปนั้นทำให้เกิดการดูดซับทรัพยากรธรรมชาติไปเลี้ยงส่วนกลางหรือภายนอกโดยโครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ซึ่งการมองในแบบดังกล่าวเป็นการมองแยกส่วน โดยแยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติ ซึ่งแท้ที่จริงมนุษย์กับธรรมชาตินั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ในการศึกษาถึงปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ควรจะศึกษาเชื่อมโยงหรือตระหนักในโครงสร้างของสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยม ตลอดจนเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม เนื่องจากปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่ได้เป็นปัญหาของพื้นที่นั้นๆ เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างการพัฒนาระดับประเทศและระดับนานาชาติ

4.1.2 การให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน ในการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น ปัจจุบันสิทธิในการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่จะเป็นข้อตกลงหรือกฎระเบียบจากทางการ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีบุคคลภายนอกเข้ามาร่วมใช้ประโยชน์ด้วยและเป็นการใช้ประโยชน์ร่วมแบบไม่เท่าเทียม เนื่องจากปัญหาการมองสิทธิเชิงเดี่ยวหรือการมองแบบปัจเจก ในขณะที่ภายในชุมชนเองมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในระบบสิทธิเชิงซ้อนบนพื้นที่สาธารณะ เพราะฉะนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนร่วมกันทั้งจากบุคคลภายในและบุคคลภายนอกนั้นจึงถือว่าเป็นสิทธิเชิงซ้อน ดังนั้น ในการศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะในการมองเรื่องสิทธิการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาตินั้นจึงไม่ควรละเลยในการมองเรื่องสิทธิเชิงซ้อน ที่ไม่เพียงแต่บุคคลภายนอกเท่านั้นที่มีอำนาจหรือมีสิทธิในทรัพยากรนั้นๆ แต่ชุมชนที่อยู่ในบริเวณแหล่งทรัพยากรนั้นก็ยังมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นด้วยเช่นกัน เพียงแต่ผู้ที่มีอำนาจในการควบคุมดูแลโดยเฉพาะรัฐนั้นต้องตระหนักถึงผลกระทบหรือความไม่เท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์ร่วมกันด้วย

4.1.3 การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมชุมชน ในมิติของการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาตินั้นควรมองเรื่องวัฒนธรรมชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย เนื่องจากในการศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้นทรัพยากรส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ที่มีชาวบ้านหรือคนในชุมชนที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรนั้นเป็นผู้ดูแลมาตั้งแต่อดีต โดยอาศัยมิติทางวัฒนธรรมในการจัดการดูแล มีการสร้างข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการขึ้นมาซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และมีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเท่าเทียมและอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ดังนั้นจึงไม่ควรมองข้ามมิติการเข้าถึงและการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ไม่ว่าจะเป็นข้อตกลงที่ผ่านคติความเชื่อหรือข้อตกลงระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง เพราะถือเป็นการหยิบยกเอากฎเกณฑ์ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างไม่เป็นทางการมาแสดงพลังอำนาจในการจัดการ หรือการแสดงตัวตนให้ภายนอกได้ยอมรับวิธีการของตนเอง และเป็นสิทธิชุมชนที่พึงปฏิบัติ ในการศึกษาควรมองอย่างองค์รวมจะทำให้เข้าใจในปรากฏการณ์ เข้าใจในระบบคิดของชุมชนหรือเงื่อนไขอื่นๆ ของกลุ่มบุคคลหรือเหตุผลของแต่ละฝ่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้

4.1.4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะพื้นที่ชายขอบ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ชายขอบทางกายภาพและการปกครอง ควรจะมีมิติในการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับกฎหมายระหว่างประเทศซึ่งถือว่าเป็นกฎเกณฑ์อย่างเป็นทางการที่ส่งผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากนี้ยังต้องให้ความสำคัญต่อข้อตกลงอย่างไม่เป็นทางการจากชุมชนด้วย เนื่องจากกฎเกณฑ์ทางการบางอย่างนั้นไม่สามารถที่จะควบคุมการจัดการทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง เพราะว่าในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นชุมชนชายแดนที่ติดต่อสัมพันธ์กับผู้คนสองฝั่งอยู่ตลอดเวลา โดยมีความสัมพันธ์ทางสังคมในหลายระดับ ดังนั้นการทำความเข้าใจ

เข้าใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชายแดนนั้น ต้องให้ความสำคัญกับมิติวัฒนธรรมด้วย นอกจากนี้การที่ชุมชนชายแดนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างไปจากชุมชนอื่นๆในประเทศ ที่ต้องยอมรับในกฎกติกาที่มาจากนโยบายระหว่างประเทศและในประเทศพร้อมกันด้วย ทำให้แม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่ที่มีกฎระเบียบต่างๆมากมาย ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่สามารถที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่มากนัก การใช้มิติทางด้านวัฒนธรรมจึงเป็นหนทางให้ชาวบ้านได้สร้างความชอบธรรมในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขง

4.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการพัฒนา

4.2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจต่อการเข้าใช้ทรัพยากรธรรมชาติของคนนอกชุมชน ปัจจุบันในการทำสัมปทานดูตทรายนั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานและกฎหมายหลายฉบับ ทำให้การดำเนินการตรวจสอบ แก้ไข โดยเฉพาะในประเด็นทางด้านวิชาการ มีความล่าช้าและเกิดการเกี่ยงกันในการรับผิดชอบ ดังนั้น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะในส่วนของตำบล ควรมีการกำหนดนโยบายด้านการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และให้ชาวบ้านซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่อาศัยอยู่กับสภาพแวดล้อมนั้นมามีอำนาจในการตัดสินใจ โดยบรรจุลงในข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดูตทรายทุกฉบับ เนื่องจากที่ผ่านมาในกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาตดูตทรายไม่พบขั้นตอนใดที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านเลย เว้นเสียแต่ว่าจะอนุญาตแล้วให้บอกกับชาวบ้านในภายหลัง

4.2.2 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ควรมองข้ามการสร้างข้อตกลง กฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขของชาวบ้าน คนภายนอกต้องเข้าใจการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยรัฐควรที่จะมีนโยบายส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในสิทธิชุมชน เริ่มจากการที่คนส่วนใหญ่ในสังคมยอมรับ เข้าใจ ตระหนักในสิทธิชุมชน ซึ่งการที่จะให้คนส่วนใหญ่ยอมรับได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับภาครัฐด้วยว่าจะยอมรับในสิทธิชุมชนนี้ได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งรัฐต้องเปลี่ยนทัศนคติต่อชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติว่าในความเป็นจริงแล้วชาวบ้านอยู่กับธรรมชาติได้และที่ผ่านมาชาวบ้านก็อาศัยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างยาวนานแล้ว โดยจัดการผ่านกฎของชุมชนที่ทั้งตั้งขึ้นมาอย่างตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจอย่างเช่นประเพณี ความเชื่อต่างๆ เพียงแต่ว่ารัฐต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงพลังของชุมชนออกมา ไม่ว่าจะเป็นการเสนอความคิดเห็นต่างๆ การทำกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนรัฐต้องเล็งเห็นปัญหาของชาวบ้านแล้วนำมาแก้ไขอย่างจริงจังและด้วยความจริงใจ จึงจะสามารถทำให้ชาวบ้านสามารถมั่นใจในศักยภาพของตนเอง มั่นใจในสิทธิที่ชุมชนของตนมีอยู่ได้

4.2.3 การกระตุ้นให้คนภายในชุมชนตระหนักและเห็นคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น โดยคนภายในชุมชนต้องตระหนัก คำนึงถึงสภาพทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ก่อนที่จะให้คนภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์เพื่อการทำธุรกิจ ซึ่งจะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติในจำนวนมหาศาล และรัฐควรที่จะมีนโยบายส่งเสริมให้สมาชิก

ในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ทันต่อกระแสโลก ข้อมูลที่เกี่ยวกับภัยธรรมชาติในบริบทสังคมที่หลากหลาย ภัยจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การนำเสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตแบบพอเพียงพึ่งพาธรรมชาติ โดยขอความร่วมมือจากสื่อมวลชนต่างๆ ช่วยกันนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ เพื่อให้ประชาชนได้รู้เท่าทันต่อสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและได้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่

4.3 ข้อเสนอแนะในการทำการวิจัยครั้งต่อไป

4.3.1 ควรให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลักษณะพื้นที่ชายขอบหรือผลกระทบของคนที่ย้ายอยู่บริเวณพื้นที่นั้น ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มธุรกิจต่างๆ หรือการจัดการทรัพยากรบนรอยต่อระหว่างประเทศ เพื่อให้เห็นว่ามีจัดการร่วมกันอย่างไร เพราะการศึกษาในครั้งนี้ได้เน้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกรณีศึกษาชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งแม่น้ำโขงในบริบทสังคมอีสาน ควรจะศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอื่นๆ อีก ซึ่งอาจมีลักษณะที่เกี่ยวข้องไปถึงบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรและคนในชุมชนมีวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างไรในบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจขณะนั้น เช่น การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชายแดนบนรอยต่อระหว่างประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นรอยต่อระหว่าง 2 หรือ 3 ประเทศ บนพื้นที่ชายแดนนั้น เพื่อค้นหาคำตอบความรู้ในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

4.3.2 ควรศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนหรือประวัติศาสตร์ชุมชน ที่ยกขึ้นมาตอบโต้ต่อรอง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในบริบทสังคมอื่นๆ อีก เพื่อให้เห็นรูปแบบอัตลักษณ์ที่หลากหลายและพลังของการแสดงตัวตนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขต่างๆ